

Уроки миру, уроки війни. (Українська вища школа в екстремальних умовах: досвід підготовки майбутніх журналістів після 24 лютого 2022 року)

Ілля Хоменко

кафедра телебачення і радіомовлення Навчально-наукового інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ-Чернігів)

ORCID: 0000-0001-8591-4431

Для цитування цієї статті:

Хоменко Ілля. Уроки миру, уроки війни. (Українська вища школа в екстремальних умовах: досвід підготовки майбутніх журналістів після 24 лютого 2022 року). International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 2, No. 2, 2023, pp. 10-21. doi:

10.46299/j.isjel.20230202.02.

Надійшла до редакції: 20 березня 2023 р.; **Схвалено:** 25 березня 2023 р.;

Опубліковано: 01 квітня 2023 р.

Анотація: Статтю присвячено проблемі функціонування і розвитку вищої освіти в умовах війни. Досліджено парадоксальний вплив на асинхронну освіту часів війни попереднього досвіду дистанційного викладання, напрацьованого під час вірусної пандемії. Уперше введено у науковий обіг емпіричні дані про скорочений і концентрований виклад знань із журналістського фаху. Тема розкрита в межах методології, доступної під час воєнного стану. Предмет статті – педагогічні засоби подолання кризових явищ освіти, зумовлених війною; об'єкт – журналістська освіта після російського збройного вторгнення. Мета – оптимізація журналістської педагогіки шляхом узагальнення викладацького досвіду під час гарячої фази збройного конфлікту; завдання – зібрати відповідні актуальні дані, проаналізувати і викласти у формах, корисних для освітянської практики. Досвід вищої освіти, зокрема у дистанційних формах та в умовах гарячої фази гібридної війни поки що вивчений недостатньо. Новизна теми полягає в обґрунтуванні можливостей адаптувати як традиційні прийоми викладання, так і інноваційні високотехнологічні інструменти поширення знань до кризових обставин, зумовлених війною. Тема потребує подальших досліджень. Разом із тим, без фіксації і апробації проміжних результатів вивчення досвіду української вищої школи в період війни подібні дослідження навряд чи будуть можливими.

Ключові слова: соціальні комунікації, збройний конфлікт, студентські телерадіопрограми, освіта.

---

1. Вступ

Актуальність теми дослідження виходить за окреслені предметом і методологією статті межі. Гносеологічну і аксіологічну оцінку подіям, що відбулися і відбуваються зараз в Україні, зможе дати лише майбутнє, і нема жодних підстав сподіватися, що оцінка ця буде вичерпно точною. На перспективи наукового пошуку впливають сьогодні дві зрозумілі обставини. По-перше, війна ще не скінчилася і наслідки її будуть даватися взнаки довго. Тобто, незалежно від обраних методів, будь-який науковець сьогодні приречений досліджувати незавершений процес з непрогнозованою динамікою. По-друге, знищення об'єктів культури (серед яких – і наукові бібліотеки), перебування частини студентів і викладачів у зоні бойових дій, під обстрілами, в умовах втрати зв'язку і обмеженого доступу

до інтернет-ресурсів, до того ж, під потужним девіантним впливом інформаційно-психологічних складників сучасної війни – не сприяє об'єктивній і повній фіксації даних.

Та попри всі труднощі воєнного періоду, вже сьогодні можна сформулювати обґрунтування актуальності цієї і схожих за тематикою праць. Апокаліптичні прогнози, що тлумачили пандемію і війну як передумови загибелі цивілізації, не виправдалися. Суспільні інституції не загинули. Вища школа працює при тому, що Україну було атаковано з використанням балістичних та крилатих ракет, крупнокаліберних авіабомб, які змінюють ландшафти, важких вогнететних систем і касетних боєприпасів. Специфіка нанесення ракетних ударів не залишає жоден з регіонів країни безпечним – але заняття у навчальних закладах все одно відбуваються. Більше того, досвід дистанційної освіти, напрацьований як протидія наслідкам коронавірусних карантинних обмежень, зіграв певну позитивну роль у підготовленості вищої школи до випробовувань наступного рівня – бойовими діями. Рівень того, наскільки і в чому саме пандемія «COVID-19» вплинула на спроможність вишів організувати навчальний процес під час війни, зараз складно визначити. Але те, що Україна вступила у війну загартованою попередніми випробовуваннями, не викликає сумніву. Якщо так – актуальність дослідження подібного досвіду справді не вичерпується географією і хронологією сучасних подій. Адже він може знадобитися іншим країнам, бути корисним за кризових умов, детермінованих небойовими обставинами. Це означає не фаталізм у прогнозуванні майбутнього як низки кліматичних, екологічних, техногенних та інших катастроф, а реалістичне ставлення до необхідності вивчити і узагальнити досвід протидії будь-яким викликам.

Наведене вище визначення актуальності окреслює основні цілі дослідження: фіксація та узагальнення досвіду кризової екстремальної педагогіки. Це передбачає виконання наступних операційних кроків наукового пошуку: створення фактологічної бази, систематизація фактів і виклад результатів у формі придатних до практичного втілення рекомендацій.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єкт статті – журналістська освіта після російського збройного вторгнення. Предмет – педагогічні засоби подолання кризових явищ освіти, зумовлених війною.

3. Мета та завдання дослідження

Мета – оптимізація журналістської педагогіки шляхом узагальнення викладацького досвіду під час гарячої фази збройного конфлікту; завдання – зібрати відповідні актуальні дані, проаналізувати і викласти у формах, корисних для освітянської практики.

4. Аналіз літератури

Автор спирався на праці філософів, психологів, соціологів і педагогів, які продовжували працювати і виконувати свій професійний обов'язок всупереч екстремальним обставинам, в яких опинилися. Насамперед, це дослідження соціальної динаміки, здійснене П. Сорокіним в умовах революційних змін (Сорокін, 2003), дослідження методом включеного спостереження обставин пригнічення особистості в умовах концтабору, здійснені Б. Беттельгаймом (Bettelheim, 1943) та В. Франклом (Frankl, 1988), праці з аналізу моральної проблематики тоталітаризму, написані у нацистській в'язниці Бонгеффером (Бонгеффер, 2018). Подібний пізнавальний ключ відповідає проблематиці і духу дослідження у тому розумінні, що окреслені вище праці створювалися у вкрай несприятливих для інтелектуальної діяльності умовах і були не тільки науковою, але і моральною відповіддю на виклики часу. Та він, по-перше, не зовсім корелюється з конкретними обставинами і умовами

праці автора: ворожий концтабір чи нацистська в'язниця – зовсім не те саме, що блоковане, але не захоплене ворогом місто. А по-друге, цей підхід як такий, на жаль, не сприяє точності і об'єктивності. Науковець, що змушений покладатися на пам'ять там, де доречні були б інструменти аудіо- та відеозапису досліджуваних феноменів і на логіко-інтуїтивний ситуаційний аналіз там, де доречними були б лабораторні експерименти, ризикує точністю висновків. Відомо, що класичні праці і В. Франкла, і Б. Беттельгайма піддавалися критиці за фактологічну неточність і довільну інтерпретацію описуваних подій. У свою чергу, спроба спростувати пост фактум окремі висновки цих дослідників викликала сумніви в обґрунтованості, об'єктивності і неупередженості подібних звинувачень (Boxer, 1997; Pytell, 2003; Winn, 1997). Отже, не буде помилкою стверджувати на підставі огляду джерел за темою запропонованої праці, що обсерваційні методи в екстремальних умовах – не найточніший і багато в чому суперечливий інструмент пізнання світу. Але, разом із тим, не можна недооцінювати ані подібні наукові підходи, ані їхній вплив на суспільство. Так, праця Сорокіна «Голод» (Сорокин, 2003), написана у післяреволюційній Росії слідами подій, свідком яких він став, була майже одразу заборонена владою – що вважається сьогодні додатковим підтвердженням її наукової і суспільної значущості. Досвід вищої освіти, зокрема у дистанційних формах та в умовах гарячої фази гібридної війни поки що вивчений недостатньо, хоча окремі дослідження окресленої тематики вже з'явилися, наприклад, (Гоян, Хоменко, Фоменко, Міленька, 2022). На думку автора, подальший розвиток теми може бути пов'язаний зі спробою тлумачення здобутих емпіричних результатів в ключі гуманітарного досвіду психоаналізу, зокрема, тих його течій, які вивчали соціальне несвідоме, ефект парадоксального забування травматичної інформації, когнітивних девіацій, зумовлених стресовими чинниками (Freud, 2013; Fromm, 2009), а також досліджень, в яких було здійснено спробу встановити межу об'єктивності сприйняття реальності не тільки безпосереднім свідком події, але і науковцем – аналітиком, дослідником – інтерпретатором (Jung, 1935; Lacan, Miller, 2013). Утім, ці наступні кроки у вивченні досвіду екстремальної педагогіки – справа повоєнного майбутнього.

Новизна теми полягає в обґрунтуванні можливостей адаптувати як традиційні прийоми викладання, так і інноваційні високотехнологічні інструменти поширення знань до кризових обставин, зумовлених війною.

5. Методи досліджень

Методологія праці – традиційна для досліджень, виконаних в обставинах суспільних криз, які одночасно обмежують доступ науковця до зовнішніх масивів даних і роблять його свідком та учасником подій. Базові дослідницькі прийоми – емпіричні. Це поєднання бібліографічних методів, польових (натурних) експериментів і включеного спостереження. Локації і хронологія охоплення – проведення занять з фахових дисциплін у Навчально-науковому інституті журналістики з 24 лютого 2022 року досьогодні, здійснюваних за асинхронним принципом і з використанням різних каналів дистанційного зв'язку та платформ викладання. Специфіка погляду на проблему педагогічної діяльності в екстремальних умовах полягає у тому, що під час першої фази вторгнення автор запропонованої розвідки перебував у Чернігові – місті, блокованому російськими військами і підданому бомбардуванням та ракетно-артилерійським обстрілам (у тому числі неконвенційними боєприпасами, із застосуванням систем залпового вогню). Це вплинуло на зв'язок, а отже – на засоби і прийоми дистанційного викладання і можливості здійснювати аудіовізуальну фіксацію даних. Таким чином, матеріали дослідження – це систематизований архів авторських спостережень, що існує у текстовій і частково в аудіовізуальній формі та зв'язаний з публікаціями на конвергентні теми.

6. Результати досліджень

Наукова точність статті – у межах обраної методології. Аналогом системної цілісності прийомів, методів і результатів, презентованих у праці, є військові напрацювання з узагальнення досвіду бойових дій, які відбуваються одразу після здійснення фронтових операцій і тільки згодом стають фундаментом нових теорій (з тою, звичайно, відмінністю, що викладена у статті частина медійної педагогічної практики – це не методика спеціальної підготовки воєнкорів, а сукупність даних про духовне і професійне протистояння представників мирної професії реаліям війни). Результати можна розглядати в емпіричній, теоретичній та методологічній площині. До першої належить не введена раніше у науковий обіг фактологія, до другої – обґрунтування того факту, що екстремальний досвід негативних подій може мати неабияку цінність прикладного і наукового характеру (що є додатковим підтвердженням думки Іммануїла Канта про конструктивну роль критики, в широкому розумінні – позитивне значення негативного досвіду), до третьої – обґрунтування доречності зміщення прийомів дослідження з формалізованої площини, з кількісних статистичних методів, популярних у педагогіці і теорії журналістики, у площину методів якісних, обсерваційних. Про перевагу якісних методів щодо кількісних в обставинах, коли даних для статистичних узагальнень недостатньо, а наявні методики математичної обробки результатів не придатні для коректної інтерпретації нових феноменів реальності, писав ще Людвіг фон Берталанфі. Таким чином, емпірична новизна статті не суперечить традиційній гносеології, класичному інтелектуальному досвіду пізнавальної діяльності. Окремі положення статті обговорювалися на науковій конференції «Розвиток сучасної науки: результати, проблеми, перспективи. Утилітарна цінність наукових досліджень» (Україна – Польща, 2022). Щодо практичного впровадження результатів – запропонована розвідка як така ґрунтується на узагальненні практичних результатів, напрацьованих в екстремальних мовах.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Тема потребує подальших досліджень. Війна з усіма викликами і ризиками для мирних людей та суспільних інституцій триває. Отже, навіть на рівні фактології результати статті не можна визначити як вичерпні. Історіографія теми теж не завершена. Теоретична інтерпретація даних буде реалізована повною мірою у майбутньому, коли обставини дозволять застосувати прийоми і методи наукового пошуку, недоступні сьогодні. Разом із тим, без фіксації і апробації проміжних результатів вивчення досвіду української вищої школи в період війни подібні дослідження навряд чи будуть можливими.

7.1. Система української журналістської освіти станом на 24 лютого 2022 року

Журналістська освіта України значною мірою адаптувалася до воєнного стану внаслідок впливу пандемії «COVID – 19». Парадоксально, але і ризики, пов'язані з коронавірусною інфекцією, і карантинні заходи не іммобілізували вищу школу, а загартували її, стали своєрідним щепленням від подальших стресів. Методики викладання і програмно-апаратна база високотехнологічних дисциплін були пристосовані до дистанційної освіти. Частково (хоча і не повністю) відбулася адаптація до різноманітних платформ дистанційного навчання. Викладачі навчилися використовувати численні переваги перетворення світу на «глобальне селище», об'єднане комунікаційними каналами (McLuhan, 2023; *The Global Village Brought Evolution in Journalism*, 2019), а не просто імітувати у віртуальному просторі аудиторне навчання з усіма притаманними йому обмеженнями. Виявилось, наприклад, що спілкування у чаті з студентами може бути не менш продуктивним, ніж усна лекція – але результат його залишиться на стрічці і буде доступний після завершення заняття для тих, хто був позбавлений можливості взяти участь у роботі. Подібний досвід став рятівним колом для

вищої школи, коли Україну було піддано варварським бомбардуванням і обстрілам. Саме він допоміг майже миттєво напрацювати навички асинхронної освіти, на яких вона ґрунтується зараз. Корисною стала і відсутність студентів в аудиторіях (особливо з урахуванням ракетних і авіаударів, завданих по Київському університеті імені Тараса Шевченка, де автор працює, і Чернігівському технологічному університету, поруч з яким мешкає). Разом із тим, розпорошеність студентів і викладачів за місцями проживання ускладнила зв'язок з тими, хто опинився в зоні бойових дій або поруч з нею. Війну автор зустрів удома (невелика відстань від Чернігова до Києва дозволяла йому і до карантину та війни їздити до столиці на роботу, а не опікуватися житлом у Києві). Після того, як мости через Десну підірвали і розбомбили, а блокований Чернігів було знеструмлено внаслідок ударів по енергосистемі, автор впродовж двох тижнів був позбавлений можливості викладати, з його студентами працювали колеги. В аналогічному стані опинилася частина студентів і викладачів, що проживали за межами Києва. Було організовано досить ефективну вертикаль зв'язку (студент – староста групи – староста курсу – інститут; викладач – завідувач кафедри), яка дублювала схему безпосередньої формальної і неформальної комунікації між студентами та викладачами. Це дозволяло реагувати на екстремальні випадки, пов'язані з ризиками війни. Темою окремого дослідження має стати історія курсантів військового інституту (у тому числі медійних спеціалізацій), які навчалися очно і на останню пару з медіадисциплін прийшли зі зброєю. Колись цю історію буде написано.

7.2. Психоемоційний стан студентів і викладачів

За спостереженнями автора, адаптація до ризиків війни в студентсько-викладацькому колі відбулася майже миттєво. Цьому сприяла прозорість і однозначність ситуації. Якщо російська спецпропаганда так і не наважилася пояснити росіянам справжні кримінально-економічні причини війни, маскуючи їх несистематизованими, семантично несумісними ідеологічними фікціями, формулюваннями з нульовим значенням і твердженнями про езотеричні причини конфлікту – то з українського боку ситуація сприймалася як абсолютно прозора. На нас напали. Ми захищаємося. Це сприяло моральній загартованості – і не завжди корисній зневазі до небезпеки. Подібне ставлення давалося знаки навіть на символічному рівні. Так – раптово виникла ідея відзначати участь у відеозаняттях на стрічці чату (це робили самі студенти) – словом «був», а не «присутній». У стрічці це мало такий вигляд:

«Ч-ко Владивлава – була; Т-в Микита – був; Ш-к Ярина – була...»

Невеличкий коментар викладача з приводу того, що ми були, є і будемо, все здолаємо і переможемо – всі зустріли радісно, але традиція озиватися у такий спосіб на певний час залишилася. Схожа ситуація склалася з профспілковим чатом. Вайбер-чат профспілки Навчально-наукового інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, як і чати окремих кафедр ще до війни перетворилися з «дошки оголошень» на платформу обговорення актуальних питань. Туди почала надходити інформація про тих, хто в скруті – зазнав, наприклад, поранень чи втрат близьких або просто раптово зник з комунікаційного простору. Саме з профспілкового чату автор дізнався про колег – О. Чекмишева, О. Ситника, С. Соловійова, В. Шабліовського, Д. Лінартовича, які проігнорували викладацьку бронь і пішли на фронт, про тяжке поранення останнього під час бойової операції. Так само обговорювалося затримання (більше схоже на викрадення) на окупованій території батька одної з студенток, відомого українського науковця-геолога. Досить часто саме у профспілковому чаті пускли «шапку по колу» на користь тих, хто потребував допомоги. (Наприклад, коли староста одної з академічних груп, Олеся Б-ко, повідомила викладачів про односторонню групу, що опинилася в зоні бойових дій і втратила рідних, це одразу викликало відповідну реакцію). Частина тих, хто озвався, позначила свою участь в благодійності плюсками, графічно схожими на хрестик. Хрестики навпроти прізвищ за інших обставин могли б справити гнітюче враження – але в обставинах небезпеки викликали тільки іронічні

коментарі і цілком серйозну констатацію факту, що хрест тепер також є і бойовим символом ЗСУ. За весь час обстрілів Києва та Чернігова автор став свідком лише чотирьох нервових зривів – і жоден з них не був зумовлений страхом за власне життя. Є підстави вважати, що подібний стан призвичаювання до небезпеки був характерний не тільки для студентсько-викладацького складу столичного університету. За словами біженців, що опинилися тимчасово на окупованій території поблизу Чернігова, місцеві жителі, що вже звикли до обстрілів, значно спокійніше ставилися до вибухів, ніж російські солдати, які щойно потрапили до зони боїв. (В авторському архіві зберігається аудіозапис свідчень з цього приводу чернігівської архітекторки А. Лесниці, родина якої не змогла залишити зону окупації і переховувалася у мешканців одного з сіл). Автор і сам неодноразово помічав спокійну, навіть іронічну реакцію на небезпеку з боку звичайних людей, не тільки загартованих боями військових, але і цивільних.

Ситуаційний контроль і корегування навчальних планів. Як зазначалося, настав день, коли внаслідок ракетно-артилерійських та бомбових ударів по енергетичній системі Чернігова, що залишили місто без зв'язку і світла (а також часткового пошкодження оселі вибухом міни) автор на недовгий час припинив викладання.

«Добрий день, шановні колеги! У Чернігові – потужні вибухи і сирени повітряної тривоги... Не впевнений, що вдасться провести онлайн-заняття. Велике прохання: якщо опинилися у зоні бойових дій – подбайте про власну безпеку. Зброя журналіста – інформація, а обов'язок – не дати себе вбити чи скалічити марно, аби потім при першій нагоді реалізувати свій потенціал з максимальною ефективністю на користь добрим людям і проти ворога...» (цитуються за стрічкою телеграм – чату, лютий 2022. Того дня – заняття у групах автора відбулися, зв'язок обірвався пізніше). Окремі складники роботи вдалося виконати з використанням мобільного телефону (голосовий стільниковий зв'язок виявився порівняно стійким до вражень, супутникового у березні 2022 року майже ні в кого не було). Цікаво, що після повернення автора до віртуальних аудиторій студенти, які вже відпрацювали програму з іншими викладачами, не просто зраділи зустрічі, а самостійно призначили собі додаткові заняття замість пропущених, у вільний час. І дружня атмосфера цих занять, ніяк вже не пов'язана з формальними інструментами контролю, запам'яталася автору не меншою мірою, ніж нічні вибухи і пожежі у місті без води, тепла і світла. Певне уявлення про навчальний процес тих днів дають уривки з листування з студентами у телеграмі.

«Надсилаю Вам завдання, яке ми виконали разом з Даніілом П-ком... Дякую, сподіваюся, Ви в безпеці, мирного неба...» Анастасія О-ко». «Добрий день. Вибачте, що не надіслала роботу раніше, це було неможливо... Олександра К-а» (Викладач: «Усе чудово! Те, що Ви працюєте в такий час – ознака Вашого професіоналізму. Відмінно») «Добрий день! Озвіться, як Ви? Аріна...» (Викладач: «Добрий день! Дякую! Як – Ви? Бережіть себе... Вибуховою хвилиною скинуло ручну синицю з годівниці, але вона повернулася і все доїла. Ось що таке синьо-жовте пір'я... Прохання: раптом борони Боже з кимось з наших щось трапиться – інфу керівництву (у старост мають бути контакти) і мені, я продублюю»). «Добрий вечір! Вибачте, що надсилаю роботу так пізно. Хотіла зробити вранці перед парами. Але ранок почався не з кави. Діана». (Ранок почався з ракетної тривоги і обстрілу – І. Х.) «Дуже прикро, що доводиться перебувати у таких умовах, співчуваю, сподіваюся, це – ненадовго». Юлія В-ко». (репліка стосувалася не тільки обставин, в яких опинилися окремі студенти і викладачі, але і неможливості для Юлії через війну завершити зйомки навчальної телепрограми з тими людьми і в тих локаціях, в яких вони були заплановані; ставлення до роботи у студентів інституту було не менш сумніним, ніж у професійних репортерів – І. Х.) «Рада, що з Вами все добре... Ольга». «Бережіть себе і тримайтеся, ми все зможемо подолати! Юлія О-ко». «...Чи захаруєте Ви текст інтерв'ю? Нема технічної можливості працювати в аудіовізуальних форматах. Лілія». (Викладач: «Захарую. Буду читати уважно і доброзичливо»). «Ось моя робота. Тільки зараз змогла її надіслати, оскільки файл був недоступний (ноутбук був захований у зв'язку з війною). Руслана К-ця». «Хотілося б

надіслати додаткову роботу, яку виконала з а власною ініціативою Влада Д-к». (Ця додаткова робота була теленарисом про війну – І. Х.) «Вітаємо! Дуже раді бачити від вас повідомлення. 4 групі було б зручно зустрітися з Вами у понеділок о 12.40. Ви зможете? Влада Ч-ко...» «Героям слава!» Софія О-ня. «Дякуємо за все!» Маргарита Н-п. «Дякуємо за цікаву і насичену співпрацю! Героям слава!» Ольга О-к.

Як можна зрозуміти, навчальні вправи, які мало чим відрізнялися від професійної редакційної роботи, студентами були відпрацьовані в екстремальних умовах, що збагатило їх унікальним професійним досвідом. А що стосується теоретичного матеріалу – було розроблено форми концентрованого викладу базових теоретичних положень, які дублювалися в письмовій і усній формі. Ось який вигляд мала одна з таких концентрованих лекцій, яка надавала достатньо можливостей для оволодіння фаховою дисципліною.

«Підсумкова лекція з фундаментальної фахової підготовки (конспект).

Шановні колеги! Чернігів, місто, де я готую останню семестрову лекцію, тривалий час перебував в оперативному оточенні. Постійні бомбардування, ракетні і артилерійські обстріли, відсутність зв'язку і світла – не могли не позначитися на навчальному процесі. Сьогодні в Україні не залишилося місць, недосяжних для ворожих повітряних атак. І ви, і викладачі – опинилися у становищі не кращому, а часом і гіршому, ніж Карл Поппер, що змушений був вибачитися перед читачами за певні недоліки своєї кращої праці – «Відкрите суспільство і його вороги». Недоліки ж були спричинені тим, що писати книгу довелося в евакуації (у Новій Зеландії), а друкувати – у Лондоні, під постійними ракетними атаками нацистів. («ФАУ – 2» на той час були дуже потужними ракетами» – зазначав Карл Поппер).

Згадка про його «Відкрите суспільство...» – символічна. Не тільки тому, що, як ми з'ясували під час онлайн-занять, ця праця є одною з найавторитетніших сучасних антитез платонізму (а в широкому розумінні – будь-якій тоталітарній дистопії). Зараз Україну атакує держава, що стала саме на той шлях суспільного розвитку (точніше, регресу), від якого Поппер застерігав.

Під час останньої онлайн-зустрічі співробітників КНУ імені Тараса Шевченка з ректором Володимиром Бугровим було запропоновано шлях подолання проблем вищої освіти, спричинених війною. Метод вже апробований колегами з інших факультетів. Суть його – у концентрованому викладі знань. Наведені нижче дані дозволять кожному зорієнтуватися у тій частині курсу, яку мені біло довірено викладати – незалежно від того, чи мав він (вона) технічну можливість приєднатися до дистанційних занять.

Нагадаю, що основою нашої підготовки було обрано трансформацію теоретичних знань у сучасні медіаформи. Залучення емоційного інтелекту завдяки пошуку аудіовізуальних образних рішень презентації знань, а також застосування принципу Фейнмана (а, згідно з думкою нобелівського лауреата в галузі фізики і видатного популяризатора науки Ричарда Фейнмана, критерієм розуміння предмету є здатність пояснити його іншому) – забезпечували вищий рівень засвоєння інформації, ніж звичайне ознайомлення з нею.

Ось стислий виклад теоретичних принципів, історичних фактів та практичних прийомів, що я пояснював вам і що застосовувалися тими з вас, хто працював зі мною у віртуальних лекційних аудиторіях і на практичних заняттях.

- Наші медіаексперименти були відкритими для творчого пошуку – і це не випадково. Медіатехнології постійно оновлюються, теорія вдосконалюється, хронологія історичних медіадосліджень уточнюється. Тому обсяг знань, що ви використовували, не був завершеним, розвиток медіагалузі ще подарує нам багато цікавого.

- Створюючи навчальний медіаконтент, ми спиралися на знання і вміння в галузі журналістики, телемистецтва і радіодраматургії. І якщо перші два елементи вивчалися вами з іншими викладачами в межах різних курсів – третій доречно пояснити. **Радіодрама (аудіодрама, радіоп'єса)** – інсценований твір, призначений для слухового сприйняття і написаний з урахуванням специфіки акустичного каналу поширення інформації. Відлік історії сучасної радіодраматургії традиційно починають від радіоп'єси Ричарда Х'юза

«Небезпека» (інша назва - («Комедія «Небезпека»), Велика Британія, Бі-Бі-Сі, 1924. Дія «Небезпеки» відбувалася у суцільній темряві затопленої копальні, виражальними засобами були слово, звукові ефекти і музика. Ця вистава не була першою у світі аудіоп'єсою, але саме вона надала потужний імпульс світовому розвитку аудіальної драматургії.

- Соціально-психологічний вплив аудіодрами виявився надзвичайно потужним. У Великій Британії, США, Чилі, Еквадорі фантастичні радіовистави, стилізовані під радіорепортажі, спричинили масові паніки. Найвідоміша з цих передач – американська **«Війна світів» Орсона Уеллса і Говарда Коха** (за мотивами роману британського фантаста Герберта Уеллса), Сі-Бі-Ес, 1938. Наукові дискусії з приводу причин, масштабів і наслідків радіопаніки 1938 року точаться і сьогодні. Питання про можливість відтворення феномена масової медіапаніки в сучасних умовах залишається відкритим. Тому, експериментуючи з аудіомистецтвом, треба бути обережним, неодмінно слід дотримуватися професійної етики.

- Небезпека медіапаніки не є єдиною загрозою, пов'язаною з аудіомистецтвом. **Першу українську радіоп'єсу було написано і поставлено у Харкові, в 1933 році.** Вона називалася «Uber Alles» («Понад усе»). Її автором і режисером був Олег Димінський. Він і його колеги стали жертвами репресій тому, що намагалися бодай на рівні прихованих алегорій, Езоповою мовою розповідати у своїх творах про політичний терор і масовий голод. Таким чином аудіомистецтво довело (хоч і дорогою ціною), що воно може бути ефективним інструментом суспільного самоусвідомлення, захисту демократичних цінностей (пріоритетів «відкритого суспільства», за Поппером).

- Ми експериментували з різними формами медіаадаптації теоретичних знань: від суто журналістських, таких, як інтерв'ю, присвячене історичній постаті, події, праці, до буктрейлерів. **Буктрейлер** (від англ. book, книга, і trailer, причеп, у переносному розумінні – кіножурнал, додаток до великої кінострічки, який являє собою рекламний анонс стрічки іншої) – це медіакліп, створений, щоб заохотити потенційного читача до знайомства з літературним твором. Якщо коротко визначити його суть – це ніби уривок з незнятого фільму за мотивами рекламованої книги. Його мета – стати «гачком» для уяви аудиторії. І, як доводить досвід, і наш з вами у тому числі, «пригоди ідей» (викладені у складному філософському трактаті) можуть бути популяризовані у такий спосіб так само, як пригоди персонажів пригодницьких романів. Вважається, що **перший сучасний буктрейлер було презентовано у 2002 році на книжковому ярмарку в Луїзіані.** (Історики медіа стверджують, що з подібними формами експериментували і раніше, наприклад, це робив Стівен Кінг, були схожі спроби і в Україні. Але популярним буктрейлер став саме після успіху на американському книжковому ярмарку 2002 року).

- На кафедрі телебачення і радіомовлення ІЖ КНУ імені Тараса Шевченка було розроблено теорію і напрацьовано досвід виробництва аудіобуктрейлерів («уривків з уявних радіодрам за мотивами книг»). Відсутність візуальних компонентів наближає аудіобуктрейлер до специфіки сприйняття літературних творів (коли візуальний образ народжується виключно в уяві читача), стимулює фантазію, співтворчіть – тому не є недоліком. Аудіоформат робить буктрейлер гнучким і високоадаптивним щодо умов поширення: його можна слухати в транспорті, використовувати як звукове тло у книжкових магазинах і т. д).

- Попри фрагментарність змісту і мінімалізм форми, буктрейлер є ефективним інструментом популяризації складних високоорганізованих знань. Споживача він може підштовхнути до знайомства з оригінальним текстом, з повною працею. Щодо виробника – то підготувати високоякісний буктрейлер, не вивчивши ретельно першоджерело, неможливо. Таким чином виробництво буктрейлерів можна вважати перспективною методикою медіанавчання.

- Звичайно, буктрейлер – не єдиний тип медіапродукції, придатний для адаптації класичної інтелектуальної спадщини. Світовий досвід довів ефективність трансформації

класичної літератури (у тому числі наукової, філософської) у різні медіаформи. Так, значна частина філософських праць минулого представлена сьогодні в інтернеті як аудіокниги.

- За мотивами філософських діалогів Платона, Сковороди та інших мислителів минулого сьогодні створено звукові і аудіовізуальні вистави, які поширюються у вигляді медіафайлів, аудіоподкастів, аудіокниг. (Це дає підстави замислитися про конфергенцію філософської думки і мистецтва).

- В інтернеті розміщено велику кількість радіо- і телевістив минулого. Таким чином, виробництво високоякісного медіаконтенту є не тільки засобом задоволення духовних і інтелектуальних потреб сучасної аудиторії, а своєрідним посланням у майбутнє, зміцненням зв'язку між поколіннями.

- В оригінальних радіоп'єсах таких видатних драматургів, як, наприклад, Г. Айх (Німеччина), філософська спадщина минулого популяризується безпосередньо в діалогах персонажів (стає предметом обговорення). Це є додатковим підтвердженням тези про різноманітність можливих форм презентації класичних інтелектуальних і духовних надбань за допомогою аудіовізуального і акустичного мистецтва.

Осмисливши наведені вище тези і ознайомившись з спеціальною літературою (яку мої колеги і я розміщували у гугл-класі), цілком можливо перейти до практики. Результат буде подвійним: удосконалення власного рівня як фахівця медіагалузі і створення суспільно корисного медіаконтенту. І перше, і друге відповідає інтегральній меті нашого курсу: фундаментальній фаховій підготовці співробітників українських масмедіа.

Ілля Андрійович Хоменко, д-р н. із соціальних комунікацій, лауреат премії ім. Івана Франка в галузі інформаційної діяльності, кафедра телебачення і радіомовлення».

Наведемо ще одне спостереження, яке характеризує викладання профільних дисциплін майбутнім журналістам у дні війни. Журналістський фах як такий за певних обставин нівелює соціальну дистантність між викладачем та студентом (наприклад, коли студент і викладач працюють в одній редакційній команді як колеги). Війна загострила цей складник фахової підготовки. Наприклад, ще до того, як Чернігів було знеструмлено внаслідок обстрілів, автор прочитав у профспілковому чаті думку про доцільність створення мультиплікаційного фільму про війну. Кінодраматург Володимир Фоменко і автор цієї розвідки підготували такий сценарій за мотивами реальних подій. Передати його на кафедру вдалося вже тільки голосовим зв'язком, на залишках енергії з виснаженого акумулятору старої «Нокії». Проф. Олесь Гоян записав текст і підготував його PDF – візуалізацію. А згодом студент-дипломник, телережисер Данило Майтало за допомогою колег із столичного телебачення реалізував цей задум як дипломну роботу. Невеличкий обсяг твору дозволяє навести його як ілюстрацію, текст ц«28.03.2022. Ілля Хоменко, Володимир Фоменко.

Кіт (сценарій мультфільму)

(Кіт спить. З першого погляду зрозуміло: сон затишний і щасливий. Він рухається, не прокидаючись. Наплив: прижмурені очі. Ми можемо зазирнути в його внутрішній світ. Сновидіння kota фрагментарні. Охайний будиночок на околиці міста. Годівниці для синиць та горобців. На ганок сідає сорока. Вона принесла у дзьобі дрібну монетку. Кладе її біля ковдри для взуття і дзьобає щось з котячої миски.

Кіт знову рухається уві сні. Будинок зсередини. Котячий кошик. Поруч примостився старий сивий пес. Для нього ще зарано.

Чоловіча рука пестить пса і kota. Відчиняє двері. Чоловіка на повний зріст не видно: світ показано у ракурсі котячого погляду.

Кіт вдячно вигинається біля ніг у хатніх капцях і виходить на прогулянку. Легкий сніг. Сліди котячих лап на стежинці. Але – це тільки сон, сон-спогад...

Кіт раптом здригається уві сні. Звук – сухий, короткий, ніби тріснуло велетенське поліно. Кіт кліпає очима. Інший вибух – звіддала, з відлунням.

Стопкадри: короткі, на межі сприйняття. Перебивки між ними – реакція kota, чимось схожа на людську – і не схожа...

...Постріл самохідної гаубиці. Влучання. Вибухова хвиля зриває синиць із годівниці і розкидає у повітрі.

... Фугасно-запалювальні бомби залишають підвіску реактивного штурмовика. Резервуари нафтоосновища. Дрібні фігурки людей. Вогняний гриб до неба.

...Крилаті ракети стартують з борту стратегічного бомбардувальника. Компресорна станція. Труби потужної газотранспортної системи. Оператор рефлекторно затуляє вуха, коли вилітають вікна у диспетчерській. Розлітаються на друзки шкали приладів. Вогняний смолоскип.

...Реактивна система залпового вогню накриває житловий масив. Влучання в будинок.

Кіт прокидається. Не день і не ніч. Обрій на заході залито вогнем пожежі. Полум'я брудне від диму: горить нафтоосновище. Обрій на сході осяяно смолоскипом газового полум'я. Звідти чути потужне ревіння – як від реактивного двигуна. У місті теж пожежі.

Кіт наближається до того, що раніше було його оселею. Від будинку не залишилося майже нічого. Місце можна впізнати за окремими деталями ландшафту.

З іншого боку до оселі повзе пес. Він травмований. Задні лапи не рухаються. Видно, що страждати йому залишилося недовго.

Кіт і пес влаштовуються поруч і засинають. Як колись. Камера залишає їх. Погляд об'єктиву безпристрасно і документально фіксує рани, завдані місту. Перебивками проходять чорно-білі стопкадри, світлини з минулого, надписи іспаською, англійською, українською: фотодоказ скоєння злочину, країна, дата:

Герніка, Іспанія, 1937... Ковентрі, Велика Британія, 1940... Київ, Україна, 1941... Маріуполь, Україна, 2022... Чернігів, Україна, 2022...

Голос:

Кіт прийшов до решток дому.

Від оселі, від життя –

Тільки запах незнайомий,

Купа бруду і сміття.

Кіт чомусь не хоче їсти,

Хоч не їв від дня війни.

Кіт смугасті, кіт плямисті,

Довоєнні бачить сни.

В них не знає стежку туга,

Все знайоме, все своє:

Теплий кошик, руки друга...

- Друже, друже, де ти є?!

І летить його нявчання

Крізь обпалені поля,

А у відповідь мовчання –

Тло для вибухів здаля...

(Кіт прокидається. Пес вже не рухється. Його притрусиле снігом. Він тепер – такий саме неживий сніговий пагорб, як і те, що залишилося від оселі. Кіт встає. Сніг починає йти щільніше, не зрозуміло, чи то ввижається коту, чи ні. Там, по той бік хуртовини ніби утворилася галявина. На ній можна розгледіти дім – такий, як у першому котячому сновидінні, неушкоджений, і два силуети: людський та собачий. Пес стрибає, людина маше рукою. Кіт кидається чимдуж назустріч видінню, туди, у білий чистий розмитий простір.

...Його сліди, і уламки дерев, і рештки оселі заносить снігом. Чорним від чаду, мов згарище»). Цитується за джерелом (Гоян Хоменко, Фоменко, Міленька, 2022).

8. Висновки

1. Журналістська освіта, як і інші складники українського культурно-освітнього простору, витримала випробовування війною і коронавірусною пандемією.

2. Є підстави вважати, що пандемія, попри значні людські і матеріальні втрати, яких зазнала Україна внаслідок спалаху коронавірусної інфекції, певною мірою сприяла напрацюванню механізмів здійснення освітньої діяльності в екстремальних умовах. Це дозволяє визначити поле подальших досліджень проблеми формування механізмів суспільної резистентності до різноманітних викликів та катастроф.

3. Збереження культурно-цивілізаційних засад існування в умовах війни з ядерною державою, яке продемонструвала Україна, дає підстави сподіватися на те, що людство як таке може ефективно протистояти небезпечним викликам і глобальним катастрофам.

Список літератури:

- 1) Бонгеффер, Дитрих (2018). Спротив і покура. Листи і нотатки з-за ґрат / Пер. з нім. Ксенії Дмитренко // — Київ: Дух і літера, — 832 с.
- 2) Гоян О., Хоменко І., Фоменко В., Міленька Л. Організація журналістської освіти в екстремальних умовах (2022). Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Утилітарна цінність наукових досліджень. Конін-Ужгород-Перемишль-Херсон, т. XIII. с. 170-176.
- 3) Кіт. У дзеркалі медіа. <https://youtu.be/FH8QMbGyEhw> (доступ 20.02.2023)
- 4) Сорокин, Питирим (2003). Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь. Вступительная статья В. Саповой и В. Сычева, Москва: Academia и LVS, XII, 684 с.
- 5) Bettelheim, Bruno. (1943). Individual and mass behavior in extreme situations. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38(4), 417–452. <https://doi.org/10.1037/h0061208>
- 6) Boxer, Sarah (1997). The Man He Always Wanted to Be. *The New York Times*, January 26, Retrieved 02/20/2023, from: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/97/01/26/reviews/970126.boxer.html>
- 7) Frankl, Viktor E (1988). *Man's Search For Meaning*. Retrieved 02/20/2023, from: <https://www.pdfdrive.com/mans-search-for-meaning-e188905816.html>
- 8) Freud, S. (2013). *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. Science and Technology. 12. Retrieved 09/15/2022, from: <https://freeditorial.com/en/books/group-psychology-and-the-analysis-of-the-ego>
- 9) Fromm, E. (2009). *Beyond the Chains of Illusion: My Encounter with Marx and Freud*, . book pdf download. Retrieved 09/10/2022, from: <https://www.ysk-books.com/en/show/book/beyond-the-chains-of-illusion:-my-encounter-with-marx-and-freudpdf>
- 10) *The Global Village Brought Evolution in Journalism* (2019). Post by : NIMCJ, 06 Aug, Retrieved 02/20/2023, from: <https://www.nimcj.org/blog-detail/the-global-village-brought-evolution-in-journalism.html>
- 11) Jung, C. G. (1935). *The Tavistock Lectures. On the Theory and Practice of Analytical Psychology*. Retrieved 10/08/2022, from: <https://pdfdrive.to/pdfs/the-collected-works-of-cg-jung-pdf>
- 12) Lacan, J., Miller, J.-A. (2013) *The Ethics of Psychoanalysis 1959-1960. The Seminar of Jacques Lacan*. Routledge. Retrieved 10/05/2022, from: <https://www.perlego.com/book/1514577/the-ethics-of-psychoanalysis-19591960-the-seminar-of-jacques-lacan-pdf>
- 13) McLuhan, Marshall (2023), *The Official Site for the Estate of Marshall McLuhan*, Retrieved 02/20/2023, from: <https://www.marshallmcluhan.com/>
- 14) Pytell, Timothy E (2003). *Redeeming the Unredeemable: Auschwitz and Man's Search for Meaning*. Holocaust and Genocide Studies, Volume 17, Number 1, Spring, Oxford University

Press, California State University, San Bernardino, Retrieved 02/20/2023, from: <https://muse.jhu.edu/article/43137#REF104>

15) Winn, Marie (1997). Biography as Revenge. Chicago Tribune, Feb 23, at 12:00 am, Retrieved 02/20/2023, from: <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1997-02-23-9702230083-story.html>

Lessons of peace, lessons of war. (Ukrainian higher school in extreme conditions: experience in preparing future journalists after February 24, 2022)

Illia Khomenko

Department of Television and Radio Broadcasting at the Educational and Scientific Institute of Journalism of Taras Shevchenko Kyiv National University (Kyiv-Chernihiv)

ORCID: 0000-0001-8591-4431

Abstract: The article is devoted to the problem of functioning and development of higher education in the conditions of war. The paradoxical influence on asynchronous wartime education of the previous experience of distance teaching developed during the viral pandemic is investigated. For the first time, empirical data on a shortened and concentrated presentation of knowledge from the journalism profession was introduced into scientific circulation. The topic is disclosed within the methodology available during martial law. The subject of the article is pedagogical means of overcoming the crisis phenomena of education caused by the war; the object is journalistic education after the Russian armed invasion. The goal is to optimize journalism pedagogy by summarizing teaching experience during the hot phase of an armed conflict; the task is to collect relevant data, analyze and present them in forms useful for educational practice. The experience of higher education, in particular in distance forms and in the conditions of the hot phase of the hybrid war, has not yet been sufficiently studied. The novelty of the topic consists in substantiating the possibilities of adapting both traditional teaching methods and innovative high-tech tools of knowledge dissemination to the crisis circumstances caused by the war. The topic needs further research. At the same time, without fixing and approbation of the intermediate results of the study of the experience of the Ukrainian higher school during the war, such studies are unlikely to be possible.

Keywords: social communications, armed conflict, student television and radio programs, education.
